

PECULIARITIES OF DETERMINING THE AMOUNT OF MORAL DAMAGES IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Saidova Lola Saibjanovna

PhD independent researcher at the University of World Economy and Diplomacy, advokate at the Tashkent city "ONE LAW" AF
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15181288>

ARTICLE INFO

Received: 03rd April 2025
Accepted: 08th April 2025
Online: 09th April 2025

KEYWORDS

Moral damage, damage, economic damage, non-economic damage, pain, compensation, judge, amount, evidence.

ABSTRACT

The peculiarity of the laws developed in the United States on determining the amount of moral damages and the system created on this issue. Studying US legislation and practice, implementing this practice into the legislation of our country can be a solution to the problems of determining the amount of moral damage compensation.

АМЕРИКА ҚЎШМА ШТАТЛАРИДА МАЪНАВИЙ ЗИЁН МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Саидова Лола Саибжановна

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети PhD мустақил изланувчиси, Тошкент шаҳар "ONE LAW" АФ адвокати

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15181288>

ARTICLE INFO

Received: 03rd April 2025
Accepted: 08th April 2025
Online: 09th April 2025

KEYWORDS

Маънавий зиён, зарар, иқтисодий зарар, ноиқтисодий зарар, оғриқ, компенсация, судья, миқдор, далил.

ABSTRACT

АҚШда маънавий зиён компенсацияси миқдорини аниқлаш бўйича ишлаб чиқилган қонунларнинг ва ушбу масала бўйича яратилган тизимнинг ўзига хослиги. АҚШ қонунчилигини, амалиётини ўрганиш, ушбу амалиётни мамлакатимиз қонунчилигига имплементация қилиш маънавий зиён компенсацияси миқдорини аниқлашдаги муаммоларга ечим бўлиши мумкин.

Америка Қўшма Штатлари бузилган инсон ҳуқуқ ва манфаатларининг адолатли компенсация қилинишида энг юқори миқдорлар белгилаган давлатлардан бири ҳисобланади. Қўшма штатларда товон пули руҳий азоб-уқубатлар, обрў эътиборни йўқотиш, шахсий ҳаётга зарар етказиш, тан жароҳати етказиш ва бошқа ҳолатларда, ҳаттоки, келажакдаги зарарларни ҳам ҳисобга олган ҳолда ундирилади. АҚШ фуқаролик судларида судья эмас, балки суддаги ҳайъат аъзолари томонидан зарар миқдори аниқланиб, қарор қабул қилинади. Шу сабабли кўп ҳолатларда ҳайъат аъзолари томонидан белгиланган компенсация миқдори ўта юқори даражада бўлади.

Агар компенсация миқдори белгиланган миқдордан ошиб кетган бўлса судья компенсация миқдорини камайтириш ҳуқуқига эга.

АҚШда давлатчилик ҳар бир штатнинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллиги асосида қурилганлиги боис, ҳар бир штатнинг ўз қонунлари мавжуд ва маънавий зиён учун компенсация ундириш масаласи ҳам турли штатларда турлича ҳал қилинади.

Оклахома штатининг 2023 йилги Қонунлар жамланмаси (Statute) 23-61.2 боби 23-бўлими “Зарар”(Damage) деб номланган бўлиб, унга кўра тан жароҳатлари учун етказилган иқтисодий зарарни қопланиши учун чегара йўқлиги, ноиқтисодий зарарни компенсациялашнинг чегараланганлиги кўрсатиб ўтилган. Мазкур бўлимда, “Ноиқтисодий зарар” бу тан жароҳати етказилганидан келиб чиқадиган номоддий зарар бўлиб, фуқаролик даъвосининг предмети ҳисобланади ва оғриқ ҳамда азоблар учун, жамиятдан ажралиб қолиш, хунук бўлиб қолиш, таълим олиш, маслаҳат олиш, бошқариш қобилиятини йўқотиш, руҳий азоблар ва бошқа барча номоддий йўқотишлар учун етказилган зиённи ўз ичига олади, деб таъриф берилган.¹

23-бўлим бандларига кўра, тан жароҳатидан келиб чиқадиган барча фуқаролик ишларида ноиқтисодий зарарнинг миқдори 350 000 (уч юз эллик минг) АҚШ долларидан ошиб кетмаслиги лозимлиги кўрсатиб ўтилган. Аммо жавобгарнинг даъвогарга нисбатан ҳаракати ёки ҳаракатсизлигида бошқаларнинг ҳуқуқларини бепарволик билан менсимаслик, қўпол эҳтиётсизлик, фирибгарлик, ҳамда қасддан ёки ёмон ният билан содир этилганлиги фактлари судья ва ҳакамлар ҳайъати томонидан аниқ далиллар билан исботланса, унда бундай ноиқтисодий зарарлар учун ҳам чекловлар белгиланмайди.²

Тан жароҳати етказилганлиги туфайли келиб чиққан зарарни ундириш ҳақидаги даъво ишида суд далилларни аниқлайди, ҳамда ҳакамлар ҳайъати билан охириги қарорни қабул қилади. Мазкур суд қарорида даъвогарга тўланиши керак бўлган умумий сумма; иқтисодий зарарлар учун даъвогарга тўланиши керак бўлган сумма; ноиқтисодий зарарлар учун даъвогарга тўланиши лозим бўлган компенсация суммаси; жавобгарнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлигида бошқаларнинг ҳуқуқларини бепарволик билан менсимаслик, қўпол эҳтиётсизлик, фирибгарлик, қасддан ёки ёмон ният мавжуд ёки мавжуд эмаслиги ҳақидаги текширилган фактлар кўрсатилган бўлиши лозим.

Тан жароҳати туфайли шахсга етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги ҳар қандай фуқаролик даъвосида ҳакамлар ҳайъати талаб қилинадиган фактлардан хулосалар чиқаргандан сўнг, судья даъвогарнинг фойдасига ушбу иқтисодий зарарларни, ноиқтисодий зарарларни қоплаш тўғрисида қарор чиқаради. Жавобгарнинг ҳаракати ёки ҳаракатсизлигида бошқаларнинг ҳуқуқларини бепарволик билан менсимаслик, қўпол эҳтиётсизлик, фирибгарлик, қасддан ёки ёмон ният мавжуд ёки мавжуд эмаслиги ҳақидаги ҳоллардан ташқари, ноиқтисодий зарар миқдори 350 000 (уч юз эллик минг) АҚШ долларидан юқори бўлиши мумкин эмас.³

Тан жароҳати туфайли шахсга етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги ҳар қандай фуқаролик даъво ишларида белгиланган ноиқтисодий зарарларни қоплашдаги

¹ *Оклахома штати 2023 йилги Қонунлар жамланмаси (Statute) 23-61.2 боби 23-бўлими*

² *Оклахома штати 2023 йилги Қонунлар жамланмаси (Statute) 23-61.2 боби 23-бўлими*

³ *Оклахома штати 2023 йилги Қонунлар жамланмаси (Statute) 23-61.2 боби 23-бўлими*

чекловлар ҳақида ҳайъат аъзолари буйруқ олишлари ёки судда қатнашаётган адвокатлар ва бошқа тарафлар томонидан хабардор қилинишлари мумкин эмас.

Флорида штатининг 2024 йилги Қонунлар жамланмаси(Statute) 768.77-қисми охири муфассал хулоса(**Itemized verdict**) деб номланиб унга кўра, Судья жавобгарнинг жавобгарлиги мавжуд бўлган ҳолатда, даъвогарга етказилган зарарни деталларга ажратган ҳолда чуқур ўрганиб, даъвогарга тегиши керак бўлган суммани иқтисодий(моддий) йўқотишлар учун компенсация суммасини, иқтисодий бўлмаган(номоддий) йўқотишлар учун компенсация суммасини, агар мавжуд бўлса, даъвогар фойдасига ундириладиган жаримавий зарарларни қўшган ҳолда аниқлайди.

Деликт ёки шартномавий муносабатлардан келиб чиқадиган врачларнинг бепарволиги туфайли етказилган тан жароҳати ёки ўлим ҳолати бўйича зарарни ундиришга оид барча даъво ишларида судья даъвогарга тегиши керак бўлган суммани даъвогарга компенсация тўлаш учун мўлжалланган суммалар ва агар белгиланган бўлса, даъвогарга жарима тўлови учун тайинланган суммалар мезонларидан келиб чиқиб аниқлайди. Бунда даъвогарга компенсация тўлаш учун мўлжалланган суммалар йўқотилган иқтисодий зарар, ҳамда келажакдаги иқтисодий йўқотишлар, жорий қийматга камайтирилмаган, шунингдек тўлов мўлжалланган йиллар сони ёки унинг бир қисмидан иборат бўлади. Шунингдек, ноиқтисодий зиён учун компенсация миқдорини аниқлашда ўтган иқтисодий бўлмаган йўқотишлар, келажакдаги иқтисодий бўлмаган йўқотишлар, тўлов учун мўлжалланган йиллар сони ёки унинг бир қисми ҳам қўшиб ҳисобланади.⁴

2009 йил 27 июлдан амалга киритилган **Иллинойс** штати Қонунлар тўпламининг (Illinois Compiled Statutes) 8-боби 705-бўлимига кўра, Даъвогар бўйича Судлар штатнинг қамоқхоналарида адолатсиз сақланганлиги учун тақдим қилинган барча даъвогарни кўриб чиқиш ва қарорлар чиқаришда мутлақ ваколатга эга ҳисобланади. Бунда шахсга Худудий суд томонидан жиноят содир этишда айбсизлик гувоҳномаси ҳамда штат губернатори томонидан авф тақдим қилиниши керак. Шундан сўнг оқланган шахсда компенсация ундириш ҳуқуқи пайдо бўлади, лекин суд белгилаган компенсация миқдори: беш йил ва ундан кам озодликдан маҳрум қилинганларга – 85 350 АҚШ долларидан; беш йилдан кўп лекин ўн тўрт йилгача озодликдан маҳрум қилинганларга – 170 000 АҚШ долларидан; ўн йилдан ортиқ озодликдан маҳрум қилинганларга – 199 150 АҚШ долларидан ортиқ бўлмаслиги лозим, шунингдек суд компенсация миқдорининг 25 фоизигача бўлган адвокатларнинг гонорарлари учун ҳақни ҳам ундириб беради. Шунингдек, суд ҳар йили АҚШ Меҳнат вазирлиги томонидан ўтган календарь йил учун барча шаҳар истеъмолчилари учун истеъмол нархлари индексини инобатга олиб, лекин йиллик ўсишнинг 5 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда, мазкур максимал суммани мослаштириб боради. Агар истеъмол нархлари календарь йилда пасайиши кузатилса, унда суд компенсация миқдорини эски ҳолича қолдиради.⁵

⁴ АҚШ Флорида штатининг 2024 йилги Қонунлар жамланмаси(Statute) 768.77-қисми

⁵ АҚШ Иллинойс штати Қонунлар тўпламининг (Illinois Compiled Statutes) 8-боби 705-бўлими.

АҚШ қонунчилигида маънавий зиён ноиқтисодий зарарлар таркибига киритилиб, маънавий зарар термини ўрнига айнан “руҳий зиён” (psychological damage) термини ишлатилади.

Ўзбекистон қонунчилигида Маънавий зарарни белгилаш ва қоплаш ҳақидаги барча даъволар Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси 1021-1022-моддаларига асосланиб ҳал қилинса, АҚШ қонунчилиги бўйича эса ҳар бир ҳолат бўйича алоҳида-алоҳида тартибга солинган қонунлар ва суд прецедентлари мавжуд.

АҚШда маънавий зиён компенсацияси миқдорининг максимал миқдори чегаралаб қўйилган, чегара белгиланмаган ҳолатлар ҳам мавжуд бўлсада, улар ҳам суд прецедентлари асосида тартибга солиб борилади. Хўш қонунлардаги ушбу миқдорларни аниқлаш қандай амалга оширилади, деган савол туғилади. АҚШда маънавий зиён учун компенсация миқдорини белгилашнинг ўзига хос услублари бор. Мисол учун Джорджия, Алабама и Колумбия округида амалиёт ўташ учун лицензияга эга бўлган адвокат Стивен Аполонскийнинг ёзишича, юқоридаги ҳудудларда оғриқ ва азоблар учун компенсация миқдори икки хил усулда ҳисоблаб чиқарилади:

1. Кундалик тариф усули.

Кундалик тариф усули кунлик пул миқдорини белгилашга асосланади ва кейин бу миқдор жабрланувчининг оғриқ ва азоб чеккан кунлар сонига кўпайтирилади. Кунлик тариф жабрланувчининг ҳақиқий кунлик маошидан келиб чиқади. Мисол учун жабрланувчи бахтсиз ҳодисага қадар кунига 200 АҚШ доллари миқдориди пул ишлаб топган, лекин оғриқ ва азоблар туфайли ҳозирда ушбу суммани топа олмаётган бўлса ҳамда ушбу ҳолат 100 кундан бери давом этаётган бўлса, у $100 \times 200 = 20\,000$ АҚШ доллари ҳисобида компенсация пули олишга ҳақли бўлади.

2. Кўпайтирувчи усули.

Оғриқ ва азоб-уқубатларни аниқлашнинг яна бир ва одатда кенг тарқалган усули бу жабрланувчига зарарни аниқлашда “кўпайтирувчи” тайинлаш ва кейин ушбу суммани иқтисодий кўрилган зарарга кўпайтиришдир. Кўпайтирувчи, одатда, 1,5дан 5гача бўлади. Бунда 5 шкаласи фақат жуда жиддий зарарлар учун ажратилади. Бу усулни қўллаган ҳолда, 2 (икки) кўпайтирувчи тайинланган ва 300 000 АҚШ доллари миқдориди иқтисодий зарарга учраган жабрланувчи 600 000 (2 x 300 000) АҚШ доллари миқдориди оғриқ ва азоблар учун компенсация олиш ҳуқуқига эга бўлади.⁶

Кўпайтирувчи вазиятга қараб ўзгариб туришини инобатга олсак, ушбу усулни қўлланишида қуйидаги аниқ ҳолатлар ҳисобга олинади:

- Олинган жароҳатнинг оғирлиги
- Соғайишнинг давомийлиги
- Жароҳатларнинг кундалик ҳаётга таъсири
- Бошқа томон жавобгарлигининг аниқлиги.

Тузатишлар оғриқ ва азоб-уқубатлар даъволарида муҳим роль ўйнайди ҳамда кўпайтирувчига, кунлик тарифга ёки бошқа ҳисоб-китобларга таъсир қилиши мумкин. Даъво қийматининг ошиши ёки камайишига бир қанча омиллар ёрдам бериши мумкин, жумладан:

⁶ © 2011– 2024 Apolinsky & Associates, LLC; ctiv@aa-legal.com

- Бахтсиз ҳодисанинг оқибатлари, масалан, ногиронлик ёки жароҳатлар;
- Қайта тикланиш даврининг давомийлиги;
- Жабрланувчининг арзлари, жароҳат ва ташхиснинг мослиги;
- Даъвогарнинг ишончилиги ва ўзига ишонтира олиши;
- Судланганликнинг мавжудлиги;
- Муносиб тиббий ёрдамнинг мавжудлиги.⁷

АҚШда маънавий зиён компенсациясини ҳар бир Штат ўз конституцияси, Штат қонунларида белгилаб қўйилган компенсация миқдори ва миқдор белгиланмаган ишлар бўйича Штатдаги суд амалиётидан келиб чиқиб аниқлайди. Судда барча далиллар ўрганиб чиқилади, гувоҳлар чақирилади, мутахассислар жалб қилинади, тарафларнинг иш ҳақи тўғрисидаги маълумотлари текширилади, мазкур ҳодиса жабрланувчига бугунги кунга қадар қанча зарар келтирганлиги ва келажақда қанча иқтисодий ва ноиқтисодий зарар келтириши ҳисоб китоб қилинади.

Маънавий зиён учун компенсация ундириш амалиёти АҚШда қарийб тўрт асрдан бери шаклланиб, ҳозирги кунда ўзининг юридик ечимини топган масалалардан бири ҳисобланса, бизнинг мамлакатимиз ҳуқуқ тизимига эса бу соҳа эндигина кириб келаётган ҳуқуқ соҳасидир. Инсон қадрини улуғлаш, унинг ғайриҳуқуқий ҳаракатлар оқибатида чеккан азобларини қоплаш, унда яна яшашга бўлган қизиқишни, адолатга, давлатга бўлган ишончини уйғотишининг ягона йўли бу – адолатли компенсация миқдорини белгилашдан иборатдир. Бу борада АҚШ қонунчилигини, амалиётини ўрганиш, ушбу амалиётни мамлакатимиз қонунчилигига имплементация қилиш маънавий зиён компенсацияси миқдорини аниқлашдаги муаммоларга ажойиб ечим бўларди, назаримда.

⁷ *Оғриқ ва азоблар учун етказилган зарарни қандай ҳисоблаш мумкин. Roden Law 11 июль 2023 й. [«Жароҳат»](#) бўлимида . 10 сентябрь 2024 йилда янгиланган. © 2024 Roden Love LLC.*